

Sumari

Pròleg.....	9
Introducció	13
Metodologia i fonts	17
Fonts autobiogràfiques	27
Relat col·lectiu i memòria personal.....	27
Els diaris personals	30
Diaris personals a la guerra civil.....	36
Inici del diari. L'escriptura com a testimoni i suport emocional	41
“Ho donaria tot per veure a l'Amèlia, poder-me despedir d'ella abans de marxar al front.” Mobilització, vida quotidiana i oci.....	53
Mobilització.....	53
Amistats	59
Escenes tumultuoses.....	64
Partida definitiva al front.....	66
Instrucció.....	70
Temps lliure i oci.....	76

“Un bàlsam enmig de l’infern.” La correspondència de la guerra civil als diaris dels combatents.....	85
Cartes i diaris	86
Correspondència entre ambdues zones enfrontades	92
La censura	97
“Tot el dia que tenim molta gana.” L’alimentació dels combatents	111
Fronts aturats i en moviment.....	115
Front de l’Ebre	118
Monotonia dels àpats	124
Alternatives a l’alimentació regular	126
Combatents a la rereguarda	133
Gana a la rereguarda.....	139
“D’ensa que estem aquí a l’Ebre no m’habia pogut rentà la cara fins abui.” La higiene dels combatents	143
Vida a la intempèrie	143
Malalties	154
“La mitad de los compañeros iban descalzos y era triste ver aquel cuadro.” Indumentària	165
Posar-se l’uniforme.....	165
Canvi de muda.....	170
Escassetat en l’avitallament.....	175
“Perquè serveixi d’escarment”. Disciplina i càstigs al front .	189
Laxitud de les normes i càstigs exemplaritzants.....	189
Els permisos i la política	196
“Aquesta nit sa pasat un suldat de la nostra companyia cap amb els facciosus.” Desercions	207
Represàlies	216
El pacte de Munic	218

“Els omas queian com a moscas regadas amb «fid».”	
Experiència de combat	223
Fronts en calma.....	223
Fronts actius. Matar i morir	231
Noves llesves. Els homes més grans i els més joves són cridats a la guerra	242
L’aviació	250
Fugir de la guerra	261
“Estoy harto ya de la guerra.” Evolució psicològica dels combatents.....	267
Repressió a la rereguarda catalana	268
Passar-se als franquistes	274
Per Déu i per la pàtria	283
A primera línia de foc.....	286
“I poso fi al meu diari de guerra.” Tancament dels diaris....	295
Deixar d’escriure	295
Concloure el diari	299
Els diaris personals de combatents veuen la llum	305
Reinterpretació del diari de guerra.....	305
Localització de nous diaris.....	314
Epíleg.....	317
Biografies	323
Agraïments.....	355
Bibliografia.....	359

Pròleg

Escriure un dietari és quelcom molt íntim. I és una cosa que la majoria de gent ha fet en un moment o altre de la seva vida. Quan un és petit i comença a saber escriure; quan s'és adolescent i existeix una necessitat d'exposar sentiments, temences, anhels; i ja d'adults, tot i que de manera menys freqüent, per recollir vivències i preservar emocions. I també, tal com ha estudiat l'Oriol Riart, en moments de tensió extrema, com els soldats quan són al front i escriure un dietari els serveix de teràpia personal.

L'Oriol Riart ha estat pioner a capbussar-se, i ho ha fet d'una manera extraordinària, en trenta-nou dietaris de soldats que van ser al front durant la Guerra Civil Espanyola, testimonis íntims de combatents republicans i franquistes que abocaven en llibretes de paper les seves vivències i sobretot les seves pors, esperances, records i plans de futur. Ha fet el perfil de cadascun d'ells i ha observat que en moltes coses eren del tot diferents, com en l'edat, la ideologia, la procedència... però, en canvi, tenien tant en comú! Hi ha temàtiques que tots els dietaris tracten, sobresortint per sobre de les altres l'amor. L'estima a la família, als fills, a la parella, i és clar, amb l'estima l'enyor i l'esperança. Enyorança

de casa, de coses quotidianes i fútils, però que ahora són el que més es valora quan no es tenen, com també és important i es troba tant a faltar el contacte físic: poder abraçar, fer petons, tenir a prop algú estimat. Tant és el perquè eren al front els soldats que escrivien els dietaris, si hi eren voluntàriament o obligats per lleva, tots van traslladar als seus escrits uns sentiments molt semblants. A part de l'amor, la majoria parlen del futur, de com pot acabar la guerra i de què serà d'ells; alguns son reflexius i elucubren al voltant de fets polítics, altres van recollint la vida quotidiana a les trinxeres, o destaquen el correu que reben o el patiment per la carta que no arriba, o si passen gana o van farts, o expliquen que van bruts i les ganes que tenen d'un bon bany, o bé expressen la por que tenen a morir o com han conviscut amb la mort d'un company i amic.

Amb la seva anàlisi, l'Oriol Riart demostra com els dietaris son una altra font històrica cabdal per apropar-nos a la Guerra Civil de 1936-1939, però per atansar-nos-hi a través de les vides dels que eren a primera línia, de les vivències que tant costa conèixer i que ara se'ls dona més valor. El front es pot estudiar a través dels comunicats de guerra; de la documentació militar respecte a l'armament o els proveïments, a partir de plànols i croquis, fent arqueologia a les trinxeres i als camps de batalla... Però són els dietaris els testimonis que ens expliquen com vivia el soldat a primera línia de foc, quina era la seva vida quotidiana i com vivia la possibilitat de la mort. En aquest sentit, ja s'ha pogut constatar la importància dels dietaris dels soldats com una font històrica de primer ordre per localitzar fosses de soldats morts al front de les quals ningú no té constància actualment i, fins i tot, perquè hi hagi famílies que han acabat sabent les circumstàncies finals del seu familiar durant la guerra perquè un soldat va recollir els fets en el seu dietari.

Els dietaris físicament són llibretes. A vegades relligades amb filferro en espiral i pàgines quadriculades, altres en llibretes cosides i pàgines en blanc, o bé en llibres de comptabilitat aprofitats... Unes llibretes en què els soldats evocuen la seva vida i que preserven com sigui fins al final de la guerra per, com molt sovint ha passat, aleshores deixar d'escriure i amagar-les en una calaixera. Quan aquests soldats s'han fet grans, a voltes els han donat a conèixer a la família; altres vegades, ha estat quan ja no hi són que els dietaris han aparegut al fons d'un calaix, en una capsa a les golfes o amagada al fons d'un armari. Uns escrits que cada cop seran més valorats i als quals l'Oriol Riart els ha sabut donar la importància i el reconeixement que es mereixen.

QUERALT SOLÉ

Universitat de Barcelona

Introducció

En la meva joventut vaig llegir fascinat el llibre *Lo que los achuar me han enseñado*, de Josep Arnalot, un tiet meu. Es tracta d'un diari personal escrit durant els gairebé tres anys (1972-1975) que va estar com a missioner a la selva amazònica de l'Equador. La seva intenció mai va ser publicar, sinó que escrivia com a exercici per mantenir els llaços amb la seva terra, cultura i manera de veure la vida en un medi tan diferent al del seu petit poble d'Ainet de Cardós, al Pallars Sobirà.

Anys després, ja amb un inicial interès per la Guerra Civil de 1936-1939, va arribar a les meves mans *El meu diari de guerra*, de Pere Tarrés, sanitari de la 133a Brigada Mixta de l'exèrcit republicà. Era el primer cop que un diari de guerra em permetia entendre d'una manera més directa l'experiència bèl·lica a partir d'un relat coetani als fets. És important ressaltar que el Dr. Tarrés passa els seus primers mesos de guerra al front del Pallars, la meva comarca. Aquest diari, a més de mostrar les vivències d'un sanitari de manera prou detallada, em va motivar a conèixer els espais on tenia lloc l'acció. Amb el temps, això va esdevenir una afició que em va portar als llocs més significatius del que va ser el front català durant la guerra civil, cosa que em va permetre copsar el vincle indissoluble entre història i territori.

Més endavant vaig localitzar, de manera fortuïta, una llibreta que contenia unes memòries molt recents d'un capellà pallarès, en les quals explicava el seu dia a dia des de l'esclat de la guerra fins que va haver d'exiliar-se a França. Aquest relat no només permet conèixer la seva experiència personal, sinó el seu punt de vista sobre el que va ser la persecució religiosa de les valls d'Àneu.

De manera gradual anava complementant el meu coneixement general entorn de la guerra amb la inclinació cada cop major pels relats personals d'aquells que l'havien viscut, ja fos mitjançant memòries escrites, diaris personals o entrevistes. Precisament, va ser gràcies a la participació en diferents projectes de recuperació de la memòria històrica, mitjançant entrevistes a testimonis del conflicte, que el meu interès va començar a centrar-se sobretot en els diaris d'aquells que hi havien lluitat.

A partir d'aquesta atracció per la guerra, els espais del front a Catalunya i els diaris personals dels combatents, l'any 2007 vaig realitzar el treball fotogràfic *Itinerari d'una memòria enfrontada* en què es mostra un recorregut pels principals escenaris bèl·lics del front català (abril-desembre de 1938) en què les imatges s'acompanyen amb fragments escanejats de diaris personals escrits des de les mateixes trinxeres.

Per aconseguir els diaris, em posava en contacte amb les editorials que els havien publicat, i així podia localitzar els familiars i inclús algun dels autors que encara era viu. Els informava del projecte, em desplaçava a les respectives llars per escanejar els documents originals i els en deixava a canvi una còpia digitalitzada. Val a dir que també vaig localitzar alguns diaris que estaven penjats a la xarxa electrònica, i fins i tot algun a partir d'amics i coneguts. D'aquesta manera vaig aconseguir localitzar els primers diaris personals, a partir dels quals vaig realitzar la mencionada exposició i publicació homònima *Itinerari d'una memòria*

enfrontada. Aquest va ser també el principal *modus operandi* per a la consecució dels diaris mentre feia la tesi i encara avui en dia em serveix per ampliar la recerca en arxius i biblioteques.

Finalment, la participació en el XVIII Congress of the International Oral History Association (IOHA), que va tenir lloc a la Universitat de Barcelona al juliol de 2014, amb una comunicació titulada «Los diarios personales como complemento y alternativa a las fuentes orales en el contexto de la Guerra Civil Española», va ser el detonant que em va convèncer per matricular-me al programa de doctorat en Societat i Cultura de la Universitat de Barcelona i estudiar amb més profunditat els diaris dels combatents.

El 18 de desembre de 2018, defensava a la Universitat de Barcelona la tesi doctoral «Diaris personals de combatents al front català durant la Guerra Civil Espanyola», una investigació realitzada a partir de trenta diaris que pretén mostrar l'experiència de guerra dels soldats a primera línia de front, a partir d'allò que ells mateixos més destaquen en les seves anotacions, realitzades dia a dia. Tot un corpus temàtic que vol explicar la quotidianitat de les trinxeres.

A la tesi també es destaquen elements més tècnics com la quantitat i qualitat de l'escriptura, o bé els diaris com a objecte, creences i ideologies... Els resultats mostren que els diaris, per als seus autors, són una eina fonamental per afrontar psicològicament la realitat de la guerra.

A partir de la tesi s'analitzen i es posen en discussió els diaris personals escrits per combatents de la Guerra Civil Espanyola com una font historiogràfica de primer ordre, que contribueix a una interpretació i a un aprenentatge més proper, tangible i atractiu del conflicte. A la vegada, es demostra la rellevància de recuperar les veus dels protagonistes anònims a través dels seus

diaris: se'n coneixen les impressions, les inquietuds, les necessitats i els sentiments en el mateix moment que tenen lloc els fets que s'expliquen. Es tracta de relats no exposats a les possibles modificacions i readaptacions de la memòria. La investigació va ser avaluada amb un excel·lent *cum laude* i va rebre també el Premi Extraordinari de Doctorat per part de la Universitat de Barcelona.

Des d'aleshores s'han localitzat uns quants diaris de guerra més, nou dels quals se sumen als trenta de la tesi, de manera que aquesta publicació es basa en l'anàlisi de trenta-nou diaris. No obstant això, el llibre que teniu a les mans és una readaptació de la tesi de caràcter divulgatiu que segueix en bona part la mateixa estructura temàtica, que no és una altra que els aspectes que més ressalten els diferents combatents als seus diaris personals. No obstant això, ha estat necessari reduir al mínim els aspectes més teòrics a l'entorn de la font personal tractada, s'han exclòs totes les bases de dades i estadístiques que permetien estudiar els documents i avalar les hipòtesis. Gairebé tampoc es parla de l'evolució bèl·lica del conflicte, ja que entenem que són aspectes tractats de manera prou detallada en multitud de publicacions. S'ha prioritzat treballar a partir dels escrits dels mateixos protagonistes: els soldats que van decidir anotar als respectius quaderns tot allò que consideraven d'interès del dia a dia des de les trinxeres. Aquestes experiències redactades tal com raja, des del fons d'un refugi i sota un llum d'oli, són la matèria primera d'aquest llibre.

La transformació de la tesi en una publicació ha sigut un camí il·lusionant, tot i que no ha estat gens fàcil comprimir les sis-cents pàgines en aquest volum que teniu entre les mans, ja que per força se n'han hagut d'excloure també parts molt rellevants.

Metodologia i fonts

Els diaris personals dels combatents en la Guerra Civil de 1936-1939 han estat una font escassament investigada, més enllà de les aportacions d'historiadors i editors de les quals se solen acompanyar els diaris quan són publicats. Normalment són textos que contextualitzen l'autor i els fets que s'hi relaten en el marc de la contesa. Els editors se centren únicament en el document que presenten, no en un conjunt de diaris que els permeti parlar com a font historiogràfica, amb les seves virtuts i carències, per poder mostrar el seu parer sobre el conflicte espanyol com a reflex d'uns comportaments més col·lectius. Aquesta manca d'estudis s'evidencia quan es compara amb d'altres països, sobretot els que van participar directament en les dues conflagracions mundials.

No obstant això, tant historiadors com editors aporten una informació rellevant sobre els diaris personals i que s'ha tingut molt en compte en aquest estudi. En són un exemple Carles Querol i Rovira, en la introducció històrica a la publicació *Del solc a la trinxera. Diari de guerra (1938-1939)*; Jordi Font Agulló i Salomó Marquès Sureda en l'edició i en els estudis preliminars

del *Diari de guerra del mestre Miquel Oliveras i Casas*, en què s'explica el sistema escolar des de principi de segle xx fins a la Segona República i la rellevància que van tenir els relats personals d'excombatents en la Gran Guerra en la literatura d'entreguerres. També destaca la magnífica introducció històrica de Jordi Gaitx Moltó a la publicació del diari de Lluís Ros i Medir. No menys importants són les aportacions de Lluç Margalef Boquera al *Diari d'en Magí Domènech i Martí*; i les de Josep Cruanyes Tor i de Salvador Domènech Domènech a la publicació del diari i de les memòries de Salvador Gomis i Monfort, que duen per títol *Els del pic i pala*.

Per parlar dels diaris personals com a font historiogràfica, no podem encarar aquest propòsit centrant-nos tan sols en un únic document, sinó que, seguint les premisses d'Antonio Viñao Frago (1999, 252), es fa necessari poder mostrar un nombre de testimonis prou ampli per poder extreure'n similituds i vivències generals, i mostrar, al mateix temps, la inesgotable diversitat de vivències particulars. Múltiples diaris escrits en el marc del mateix conflicte es converteixen en una font excepcional i única que mostra un vessant dels fets que la documentació oficial pocs cops esmenta, com ara les dificultats personals i les vivències de la campanya.

Per a la realització d'aquest treball s'han tractat innombrables diaris personals escrits en el transcurs de la guerra civil; no obstant això, la recerca més profunda i els exemples parteixen de trenta-nou documents, dels quals s'han pogut obtenir còpies dels manuscrits originals, cosa que ha facilitat una anàlisi més profunda i comparar-los amb les versions publicades, sense el perill de malmetre'ls ni extraviar-los.

Creiem que trenta-nou diaris és una xifra prou representativa d'aquest tipus de fonts personals generades en el context

de la guerra civil, i que permet utilitzar aquesta documentació com una font historiogràfica a tenir en compte a l'hora d'explicar les experiències bèl·liques a primera línia de front, no tan sols a Catalunya, sinó a tot Espanya. Tal com exposa Fernando Durán López (2002, 181), l'autor escriu i selecciona el contingut del diari d'acord amb uns paràmetres que no són només individuals, sinó que estan relacionats amb ideologies i estils d'època o de classe, així com uns usos retòrics i literaris particulars.

Hi ha nombroses publicacions que aporten coneixement del conflicte a partir de la memòria oral mitjançant entrevistes als testimonis directes, com per exemple l'obra de Josep Maria Solé i Sabaté *Revolució i esperança*; o de Juan Carlos Losada, *Aunque me tires el puente: Memoria oral de la batalla del Ebro*. També abunden les obres que parteixen de la correspondència dels soldats, com seria el cas, entre d'altres, de *Ya sabes mi paradero. La Guerra Civil a través de las cartas de los que la vivieron*, de Javier Cervera Gil. No hem trobat en canvi cap proposta en què la base de la publicació siguin els diaris personals dels combatents. Creiem que aquest llibre és el primer intent d'explicar o donar a conèixer l'experiència de guerra a partir d'un recull de textos d'aquest tipus.

Per acotar la recerca, s'han prioritzat els diaris d'autors catalans que en algun moment de la campanya hagin lluitat i anotat les seves experiències al front català (abril 1938 - febrer 1939), independentment del bàndol. Això no significa en cap cas que s'hagin obviat aquells fragments dels diaris escrits en altres fronts, o a la mateixa rereguarda catalana.

Els diaris analitzats han estat en major proporció provinents de l'exèrcit republicà. Aquest aspecte cal tenir-lo en compte perquè en el transcurs dels capítols poden existir més referències, dades i resultats provinents d'autors d'aquest bàndol. Aquest fet

pot esdevenir una limitació però en cap cas respon a una ideologia o tendència en l'aproximació per estudiar i analitzar els continguts dels diaris.

De tots els diaris publicats, s'ha procurat també localitzar-ne l'edició manuscrita original, gràcies a la qual es podia comparar ambdues versions i determinar el grau de fidelitat. En els casos en què aquesta alteració ha estat notable s'ha optat per analitzar la versió original, i referenciar-los com a "Diari personal inèdit". És el que succeeix amb els diaris d'Antoni Correig, Ignacio Yarza Hinojosa i Josep Vinyet, entre d'altres. Pel que fa a les citacions i als fragments dels diaris inèdits, s'han procurat transcriure sense cap mena d'alteració respectant-ne l'expressió i l'ortografia, procurant ser el més fidel possible a l'original, entenent que el mateix escrit proporciona informació sobre el seu autor. En canvi, en els casos en què les modificacions són mínimes, les citacions s'han pres directament de les versions publicades, ja que la lectura és més àgil i així també es dona la possibilitat a qui ho desitgi de poder consultar les publicacions. Quan les citacions tenen més de quatre línies es transcriuen en un paràgraf a part i amb sagnat.

Per estudiar els diaris es va crear una base de dades, que serveix de guia general, per tal d'identificar i descriure de manera sintetitzada i inequívoca els diaris, els seus autors i el que més destacaven als respectius textos. Així doncs, la taula hauria de generar els ítems necessaris per tal de poder analitzar de manera més detallada els diferents diaris de guerra. És important tenir en compte que si la font a tractar és molt subjectiva, els punts que nosaltres hem decidit investigar encara ho són més. És a dir, qualsevol altra persona podia haver considerat altres temàtiques.

A continuació us mostrem la relació dels diaris analitzats amb major profunditat per a la realització d'aquest llibre, on també s'indica la procedència.

Diaris inèdits: 16

ALAVEDRA ESTIVILL, Josep. Arxiu Nacional de Catalunya.
ANC1-862.

ANÒNIM. Particular.

BACHES ALTEMIR, Ernesto. Particular.

BASSAS CUNÍ, Carlos. Particular.

BOSCH VINYALS, Albert. Arxiu Municipal de Sant Feliu de Guíxols. Col·lecció municipal de documents 291. Amb relació a aquest diari es va publicar l'article "Guixolencs al front: el diari de guerra d'Alfred Bosch i Vinyals (maig-juny de 1938)" de Jordi Gaitx Moltó, a la revista *L'Arjau*, núm. 45, febrer 2003. El considerem inèdit perquè a l'article no hi ha una transcripció de tot el diari, sinó tan sols d'alguns fragments.

CALVERAS FARRÉ, José. Particular.

CORREIG MASSÓ, Antoni. Particular. L'any 1999 es va publicar una versió molt polida i ampliada del diari, sota el títol *Temps de Guerra. Apunts autobiogràfics*. La publicació és en llengua catalana, mentre que el manuscrit original és en castellà, que és el document amb què hem treballat.

FONT ROCA, Josep. Arxiu Municipal de Rubí (AMRU). Fons Josep Font Roca. Diari de guerra (11/3/1938 – 25/1/1939).

LLOBET ARMADANS, Juan. Arxiu Nacional de Catalunya. ANC1-924.

MANAU VILA, José. Particular.

MATEU DALMASES, Josep. Particular.

ORTEGA MASIA, Ignacio. Particular.

ROS, José. Particular.

SALES BOLI, Luis. Dietari de guerra - Biblioteca de Catalunya.
Ms. 9200.

SURIOL BONELL, Josep. Particular.

YARZA HINOJOSA, Ignacio. Particular. Malgrat que es va publicar el llibre *Diario de un soldado catalán*, es tracta d'un diari que no té res a veure amb aquest manuscrit.

Diaris publicats: 16

AISA RALUY, Joaquín. *Diario de un anarquista republicano (1936-1939)*. Edició i estudis preliminars a càrrec d'Aisa Pàmpol, Ferran. Barcelona: Editorial Base, 2010.

BISTUER ESPIAS, Joan. *Dietari de guerra i postguerra, 1937-1943. El testimoni excepcional d'un soldat sabadellenc de la Brigada Mixta El Campesino*. Sabadell: Dstoria Edicions, 2021. El diari original es troba a l'Arxiu Històric de Sabadell, Fons Joan Bistuer Espias. Dietaris de la Guerra Civil, 1938.

CASTELLS ICART, Lluç. *Papers de la guerra. Pepe Castells Pubill*. Tarragona: Arola Editors, 2022. L'original es troba a mans dels familiars.

FERRER VIVES, Anton. *Diari de guerra 1938/39*. Sant Sadurní d'Anoia: Amics de la Història del Vendrell; Institut d'Estudis Penedesencs, 1998.

MONTSERRAT MORERA, Lluís. *Diari de la guerra d'un soldat de Fondarella*. Notes i apèndixs per Montserrat Sangrà, Jesús M. Fondarella: edició particular, 1999. L'original es troba a mans dels familiars.

MUNTANÉ MARGARIT, Joan. *Vida d'un joba a la guerra*. Castellolí: Ajuntament de Castellolí, 2013. L'original es troba a mans dels familiars.

OLIVERAS I CASAS, Miquel. *Diari de guerra del mestre Miquel Oliveras i Casas (Abril 1938 - març 1939)*. Edició i estudis preliminars a cura de Font Agulló, Jordi i Marquès Sureda,

- Salomó. Girona: Diputació de Girona, 2008. L'original es troba a mans dels familiars.
- PARERA PARERA, Magí. *Del solc a la trinxera. Diari de guerra (1938-1939)*. Edició i introducció històrica a cura de Querol Rovira, Carles. Vilafranca del Penedès: Ajuntament de Subirats i Edicions i Propostes Culturals Andana, 2006. L'original es troba a mans dels familiars.
- [RANDÉ INGLÈS, Lluís]. *El diari de guerra de Lluís Randé i Inglès. Batalles del Segre i de l'Ebre i camps de concentració (abril 1939-juliol 1939)*. Edició d'Aguadé Sordé, Jaume. Valls: Cossetània Edicions, 2004. L'original es troba a mans dels familiars.
- ROS MEDIR, Lluís. *Memòria de la República i de la Guerra Civil. El testimoni de Lluís Ros Medir (1932-1938)*. Edició i estudis preliminars a càrrec de Gaitx Moltó, Jordi. Palafrugell: Ajuntament de Palafrugell, 2006. El manuscrit original es troba a l'Arxiu Municipal de Palafrugell. Fons Lluís Ros Medir. També es pot consultar a internet: <<https://www.palafrugell.cat/serveis-ciutadania/memoria-de-la-republica-i-la-guerra-civil-el-testimoni-de-lluis-ros-i-medir>>.
- TARRÉS, Pere. *El meu diari de guerra*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1990. El diari es troba a l'Arxiu de la Comissió Pro-Beatificació del Dr. Pere Tarrés.
- VÁZQUEZ CARRIL, Faustino. *Las columnas gallegas hacia Oviedo. Diario bélico de la guerra civil española (1936-1937)*. Edició i estudi de Grandino Seoane, Emilio. Pontevedra: Edicions Nigra Trea, 2011. L'original es troba a l'Archivo Tribunal Militar Territorial IV. Causa n.º 339/37, 15 de abril de 1937.
- VILLALBA DIÉGUEZ, Fernando. *Diario de guerra*. Madrid: Afrodisio Aguado, S. A. 1956.

VINYET ESTEBANELL, Josep. *Diari de guerra*. Girona: autoedició, 2006.

VINYETA I BONET, Antoni. *Qui serem els homes? Quaderns de guerra d'un soldat, 1938-1939*. Edició a cura de Ciurans Vinyeta, Xavier. Santa Eulàlia de Ronçana: Revista Ronçana, 2019. L'original es troba a mans dels familiars.

YARZA HINOJOSA, Ignacio. *Diario de campaña de un soldado catalán (1936-1939)*. Introducció i edició: Alcalá, César. Madrid: Editorial Actas, 2005.

Diaris publicats en revistes: 4

[BUXADERAS ROQUETAS, Sebastià.] PUIGFERRAT I OLIVA, Carles; GRAU I LLAGOSTERA, Josep. “Diari d’un fejocista tonenc. Sebastià Buxaderas Roqueta (octubre de 1937 - abril de 1938)”. *Ausa*, vol. 25, núm. 170, 2012, p. 791-838, <<https://raco.cat/index.php/Ausa/article/view/263598>>.

La part del diari referent a l’experiència bèl·lica i al camp de concentració és inèdita, i també ha estat estudiada en aquest llibre. L’original es custodia a la fundació Buxaderas-Grau.

[BARCELÓ PIÑOL, Camil.] GAYÀ TRULLENQUE, Isabel. “Diari personal del soldat Camil Barceló Piñol de Marçà”. *La Portadora. Revista d’Estudis Socials i Humanístics del Priorat*, núm. 3, 2018, p. 147-213. El diari es troba a l’Arxiu Comarcal del Priorat.

[PORRAS MANAUT, Salvador.] IBARS BORI, Antoni; CAPDEVILA CAPDEVILA, Joaquim. “Diari de guerra de Salvador Porras i Manaut (1937-1939)”. *Urtx*, núm. 27, 2013, p. 207-235. <<https://repositori.udl.cat/items/f40aeac4-7f24-4cc0-abf0-feaefb4b9f3>>.

[VÀRIAS I GABARRÓ, Adjutori.] MONTSERRAT I ROBERT, Joan. “Diari personal en temps de guerra (I)”. *Del Penedès*, núm. 25,

2011, p. 34-67. <<https://raco.cat/index.php/DelPenedes/article/view/249088>>.

- “Diari personal en temps de guerra (i II)”. *Del Penedès*, núm. 26, 2012, p. 30-69. <<https://raco.cat/index.php/DelPenedes/article/view/256987>>.

El document es troba a l'Arxiu Comarcal de l'Alt Penedès, Fons 1018. Adjutori Vàrias, caps 3.

Internet: 3

SERRA SERIOL, Amadeu: <<https://dgamadeuserraseriol.wordpress.com>>. El document es troba al Museu Municipal de Badalona.

PIQUÉ LUNAS, Domènec. *Diari de guerra del Domènec Piqué. Del 4 de juny de 1938 al 29 d'abril de 1939*. El document es troba a mans particulars. <<http://memoriahistorica.blog.cat/category/1-del-perque-de-tot-plegat/>>.

SANTOS ANTOLÍ, Antonio. Arxiu Nacional de Catalunya. ANC1-903. <<https://arxiusenlinia.cultura.gencat.cat/#/cercaavanca da/llicitatCercaAvanc>>.

La guerra és una realitat heterogènia i d'una complexitat inabastable, amb conseqüències que acaben afectant tots els aspectes de la societat i de la vida de les persones. Amb aquesta publicació tenim el modest i humil propòsit d'intentar-nos acostar, ni que sigui una mica, a l'experiència d'aquells que van sofrir la guerra des de la primera línia de front, a partir dels seus diaris personals.

En aquests casos, els escrits no són tan rellevants per la seva qualitat literària sinó pel seu pes testimonial que sobrepassa l'autor i es converteixen en la veu d'una tragèdia col·lectiva. És a dir, a través dels diaris de combatents anònims es visibilitzen totes

aquelles persones corrents i silenciades que van patir una situació similar.

Es veurà que els aspectes més habituals són aquells que podríem titllar de quotidians, tot i tractar-se de les vivències d'una guerra. Contràriament al que hom pugui imaginar-se, es destaquen més les molèsties diàries dels polls que els freqüents bombardejos de l'artilleria enemiga. Els autors dels diaris parlen del que menjaven, de la correspondència, l'enyorança de la parella i els familiars, les amistats... temes "banals" i d'altra banda molt llunyans a la idea èpica i carregada de conceptes transcendents amb els quals les propagandes d'ambdós exèrcits solien acompanyar els relats sobre la seva lluita i la justificació del conflicte.

“Ho donaria tot per veure a l’Amèlia, poder-me despedir d’ella abans de marxar al front”

Mobilització, vida quotidiana i oci

Mobilització

Encara que el cop d’estat del juliol del 1936 no va triomfar, sí que va suposar en bona mesura el col·lapse del Govern i de les institucions de la Segona República, que no van poder disposar dels mitjans per organitzar una resposta ràpida i efectiva a tot el país per impedir la propagació de l’aixecament feixista.

L’exèrcit va quedar dividit i les dotacions que es van mantenir lleials, pràcticament van ser desintegrades i deixades sense cap força després que el Govern, encapçalat per José Giral, optés per llicenciar els soldats de lleva i armar la població. La raó d’aquesta discutida decisió venia motivada per la desconfiança vers les forces armades i pretenia que els reclutes no fossin obligats a lluitar al costat dels sollevats. Però aquesta mesura no va tenir cap efecte al costat dels afectes a l’aixecament, ja que els soldats van ser obligats pels seus superiors a lluitar amb ells; i en canvi va ser un desastre a les casernes de la zona governamental, perquè els reclutes van marxar tots cap a casa i van deixar l’exèrcit sense dotacions i sense saber amb quins efectius i comandaments podia comptar. I el que és més important, va generar un buit

d'autoritat a la majoria de zones dominades per la República, mentre que a la zona rebel el control va quedar en mans dels militars des d'un primer moment. Malgrat tot, les dotacions lleials de la policia, l'exèrcit, els sindicats obrers i els partits polítics d'esquerra van unir-se per fer front al cop d'estat a la major part de l'Espanya urbana i industrial.

A grans trets, la divisió territorial entre els lleials a la República i els sollevats reflectia les divisions polítiques que s'havien produït en les darreres cites electorals, de manera que aquelles àrees on es va donar un major suport a les reformes socials i on va predominar un programa progressista van esdevenir fidels al Govern. D'altra banda, les zones on va triomfar el cop d'estat i van quedar sota jurisdicció de l'exèrcit rebel van ser aquelles en què a les eleccions del febrer els partits conservadors van obtenir els millors resultats. Eren el centre, nord i nord-oest del país, amb predomini d'una petita pagesia propietària i amb profundes arrels catòliques. Ara bé, cap zona va ser íntegrament lleial o sollevada des d'un principi, sinó que en ambdós casos va ser necessària la repressió per acabar de consolidar el domini, especialment allí on va triomfar el cop d'estat, on van ser executades moltes persones sospitoses de ser "roges" o no ser obertament favorables a l'aixecament.

El govern legítim es va veure forçat a passar d'un sistema de milícies, amb predomini de combatents voluntaris, a gairebé crear de zero un exèrcit professional en el transcurs del primer any de guerra, cosa que implicava la mobilització de diferents lleves. Del costat dels colpistes, en canvi, no els va ser necessari modificar l'estructura militar ja existent abans de l'esclat del conflicte (Closa 2008).

La mobilització sol ser un dels temes iniciàtics i cabdals en la majoria dels diaris personals analitzats. En temps de pau es duia

a terme a partir del sistema de les lleves o quintes de joves. L'any de la lleva era aquell en què el jove complia els vint-i-un anys, amb aquesta edat s'assolia la majoria d'edat i s'era cridat per a realitzar el servei militar. A mesura que avançava el conflicte, en ambdós exèrcits feien falta més homes per mantenir la capacitat militar i es van anar cridant diferents lleves, tant de les més joves com dels homes més grans.

L'exèrcit de la República va mobilitzar a l'entorn d'1.700.000 homes, en vint-i-vuit reemplaçaments entre les lleves de 1915 a 1942. Es tractava d'homes amb edats compreses entre els disset i els quaranta-cinc anys. Aquestes xifres, però, són una mica enganyoses. És important tenir en compte que nou d'aquests reemplaçaments es van fer a partir del gener de 1939, quan la guerra ja estava pràcticament acabada, i van tenir molt poca repercussió, ja que la certesa de la derrota i la conseqüent manca de moral van fer que la majoria dels homes no s'hi presentessin (Matthews 2013, 27 i 74).

Pel que fa a l'exèrcit franquista, va reclutar al voltant d'1.260.000 homes d'entre divuit i trenta-tres anys, corresponents a catorze reemplaçaments compresos entre les lleves de 1927 i 1941 (Alcalde 2014, 46).

Els reclutaments es donaven a conèixer habitualment mitjançant bans públics i a través de la premsa, però eren els ajuntaments els encarregats d'avisar els individus mobilitzats. Tal com ja s'ha comentat, hi havia un cert perfil predominant en la composició d'ambdós bàndols degut a les característiques sociològiques dels respectius territoris, força aproximat als resultats electorals del febrer de 1936. Però a pesar d'aquestes orientacions majoritàries, la composició real tant dels republicans com dels "nacionals" era molt heterogènia, cosa que va implicar un gran nombre de desertors als dos costats. Pel que fa als combatents

tractats en aquest estudi, aquest fet es percep molt clarament en els diaris dels catalans d'ideologia més aviat conservadora, com el Sebastià Buixaderas, l'Ignacio Yarza, l'Ignacio Ortega, l'Ernesto Baches i el Pere Tarrés, que van haver de lluitar amb l'exèrcit de la República. D'altra banda, el gallec Faustino Vázquez Carril, d'esquerres, es va veure forçat a ingressar “voluntari” amb els rebels.

La majoria dels autors de diaris tractats són catalans, per tant van haver de presentar-se a l'exèrcit de la República, excepte aquells que van desertar per ingressar a les files franquistes. Quan els ajuntaments cridaven els joves, aquests tenien uns dies per presentar-se als respectius Centres de Reclutament, Instrucció i Movilització (CRIM). A Catalunya es van establir sis CRIM, ubicats a Barcelona, Tarragona, Girona, Manresa, Terrassa i Berga. Al seu torn, cada CRIM disposava d'una sèrie de quaters o bases, on s'allotjaven i rebien la instrucció militar els reclutes abans de ser enviats al front.

Així, per exemple, la lleva del Salvador Porrás, de dinou anys, era la del 1940. L'ordre de la mobilització d'aquesta lleva va ser emesa via publicació a la *Gaceta de la República* el dia 22 de febrer de 1938, però els joves no van rebre la notificació fins al 10 de març: “Llamada a filas del Ejército Popular Regular del reemplazo del 1940.”¹ Els homes mobilitzats tenien uns dies per presentar-se als respectius centres d'instrucció, tant és així que Porrás no es va presentar al CRIM núm. 16, a Barcelona, fins al 25 de març. I no és fins al 4 d'abril que ingressa definitivament al camp d'instrucció núm. 1 a Pins del Vallès (Sant Cugat); el 20 d'aquell mes, Porrás i els seus companys van ser traslladats a Salou per ser enquadrats ja en una unitat militar, concretament a l'11a divisió de l'Exèrcit de l'Ebre.

1. IBARS BORI, Antoni. “Diari de guerra de Salvador Porrás i Manaut (1937-1939)”. *Urtx: revista cultural de l'Urgell*, núm. 27, 2013, p. 210.

© Oriol Riart Arnalot, 2023

© del pròleg: Queralt Solé Barjau, 2023

© de les fotografies: els seus autors i arxius corresponents, 2023

© d'aquesta edició: Pagès editors, S L, 2023

Sant Salvador, 8 – 25005 Lleida

www.pageseditors.cat

editorial@pageseditors.cat

Primera edició: setembre de 2023

ISBN: 978-84-1303-487-4

DL: L 628-2023

Imprès a Arts Gràfiques Bobalà, S L

www.bobala.cat

◀ imprès a **lleida** ▶

Qualsevol forma de reproducció, distribució, comunicació pública o transformació d'aquesta obra només es pot fer amb l'autorització dels seus titulars, llevat de l'excepció prevista per la llei. Adreceu-vos a CEDRO (Centro Español de Derechos Reprográficos, <www.cedro.org>) si necessiteu fotocopiar, escanejar o fer còpies digitals de fragments d'aquesta obra.